

УДК 351:504+008

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.20>**І. А. Кононенко,**кандидат педагогічних наук,
докторант ННІ публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті проаналізовано сутність екологічної культури. Наголошено на необхідності розбудови нових механізмів її формування на локальному рівні публічного управління. Акцентовано увагу на важливості розробки стратегічно спрямованих заходів відносно розвитку та поширення екологічної культури. Зазначено, що екологічна складова культурного розвитку у більшості випадків обмежується посиленням поінформованості у закладах освіти. Окреслено: спільні характеристики екологічної культури для різних поколінь; специфічні характеристики людини, яка оволоділа екологічною культурою. Встановлено, що широке розповсюдження досліджень щодо екологічної культури саме в педагогічних науках пояснюється формування такої культури в ранньому віці людини, на початку контакту із природним довкіллям. Вказано, що люди мають (як самостійно, так і через систему публічного управління) не лише вміння виправляти власні помилки, а й передбачати їх, знаходити альтернативи шляхи їх розв'язання та налагоджувати стосунки між суспільством і природою. Підкреслено важливість залучення всіх можливих ресурсів та рівнів управління у процесі формування та поширення екологічної культури. Вимогою сьогодення визнано необхідність зміни світоглядної парадигми сучасного суспільства, що пояснюється певними показниками (від'ємним приростом населення, кількістю екологічних захворювань, рівнем виснаження природних ресурсів та забрудненням довкілля тощо). Важливим елементом при цьому визнана активна громадська позиція відносно збереження навколишнього природного середовища. Розкрито основні компоненти екологічної культури та запропоновано до їх складу включити культуру екологічної участі, що передбачає: створення, розвиток, поширення та захист екологічних цінностей; активну участь в публічному управлінні в екологічній сфері; індивідуальну та колективну відповідальність за прийняті управлінські рішення тощо.

Ключові слова: публічне управління, екологія, екологічна діяльність, екологічна участь, складові, функції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних суспільно-трансформаційних умовах питання екологічної культури населення перетворилось на життєво важливе. Перетин екологічної та культурної складових в умовах реформування набуває важливого значення, оскільки від ефективності системи публічного управління залежить подальший розвиток екологічної культури в Україні. Необхідність розбудови дієвих механізмів її формування пролягає через дослідження можливих перспектив розвитку екологічної культури на локальному рівні. Як засвідчують фахівці різних країн, що працюють в екологічній сфері, – екологічна безграмотність людства вимагає не лише термінових дій, а й розробки стратегічно спрямованих заходів щодо розвитку та поширення екологічної культури серед суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективних напрямів формування екологічної культури в суспільстві досліджували: В. Крисаченко, Г. Пустовіт, О. Семенюк, В. Сергеева, М. Хилько. Окремі аспекти екологічної культури в системі публічного управління досліджували В. Бабаєва, Г. Буканов, О. Кортич та інші. Однак можливості позитивного впливу системи публічного управління на процес формування екологічної культури досі залишаються недостатньо розкритими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки екологічна культура спирається на кращі гуманістичні, екофілософські традиції, вона виступає важливою передумовою оптимізації та гармонізації системи «суспільство-природа» [1]. Так, Г. Пустовіт вказує, що екологічна криза пов'язана з руйнівною

світоглядною духовністю людини [2]. Важливо й те, що цілеспрямований вплив на розвиток екокультурної складової життя суспільства має враховувати специфічні особливості різних вікових категорій та культурних особливостей територій. Однак сьогодні екологічна складова культурного розвитку здебільшого обмежується посиленням поінформованості в закладах освіти. Тож, у процесі формування екологічної культури на рівні громад варто порушувати питання про комплексне залучення всіх можливих освітніх, фінансових, політичних та правових інструментів.

Мета статті. Дослідити вплив системи публічного управління на процес формування екологічної культури.

Виклад основного матеріалу. Культура містить у собі ціннісний та технологічний аспекти, демонструючи при цьому як досягти поставленої мети та які межі не можна порушувати при цьому. Культурі властивий екологічний характер, оскільки одним з її завдань є передача цінностей та пріоритетів, які підтримують процес виживання як окремим індивідам, так і суспільства загалом на умовах узгодження їхніх інтересів.

У структурі сучасної культури виокремлюють специфічну форму – екологічну культуру. З одного боку, культура загалом має екологічний характер, а з іншого – екологічна культура визначається як певна програма, що опредмечена в діяльності та на базі якої суб'єкт природокористування будує власний процес взаємодії з природою [3]. Науковці також сходяться в думці про те, що екологічна культура є типом життєдіяльності людини, який успадковується та сприяє здоровому способу життя і сталому розвитку, а також екологічній безпеці країни загалом та кожній людині окремо [4].

Екологічна культура має спільні характеристики в розрізі людських поколінь, серед яких: знання про природу та взаємозв'язок її з суспільством, способи її збереження, наявність певної поведінки чи діяльності з її охорони.

Пів століття тому за підрахунками вчених вже існувало сто сімдесят визначень поняття «культура», на початку дев'яностих налічували близько двохсот п'ятдесяти, нині їх більше за п'ятсот. Цицерон використав цей термін для позначення того, що є відмінним від природного, піддане певній обробці, а стосовно людини це були освіта та виховання [3]. Тісний зв'язок культури та навколишнього середовища характеризується тривалістю та складністю відносин між ними. Водночас культуру інколи протиставляють при-

роді як впливу, що цивілізує (приборкує) дику природу (наприклад, у формі живопису, поезії, пісень вивчається природне середовище).

Термін «екологічна культура» з'явився у 20-х роках ХХ ст. у роботах представників американської школи «культурної екології». Сьогодні науковці пропонують під екологічною культурою розуміти цілеспрямовану діяльність людини, що включає сукупність наслідків такої діяльності.

Деякі науковці серед специфічних характеристики людини, яка оволоділа екологічною культурою, виділяють такі: спрямовує сили своєї діяльності на раціональне природокористування, піклується про навколишнє середовище, не дозволяє його забруднення чи руйнування [5].

На думку О. Біда [6], поняття «екологічна культура» вживається у двох напрямках: 1) розглядається як органічна складова всієї культури суспільства, що має ретроспективний характер і визначається як сукупність досягнень (матеріального та духовного розвитку), які закріплені у звичаях, етичних нормах, стереотипах, відповідній поведінці у природному середовищі; 2) як педагогічна складова для визначення рис особистості (екологічна освіта та виховання), що передбачає формування відповідних знань, переконань, практичну діяльність, яка спрямована на вимоги раціонального природокористування. Отже, екологічна культура є ознакою свідомого та відповідального ставлення до природи.

Широке коло досліджень щодо екологічної культури саме в педагогічних науках пояснюється формування такої культури в ранньому віці людини, на початку контакту із природним довкіллям (в основі – психологічні особливості людини). З одного боку, уявлення про природу як про духовну цінність формує єдність природи й людини на психологічному рівні, а з іншого – духовна взаємодія між ними має вплив на розвиток особистості та її подальшої мотивації дбайливого ставлення до природи. Тож, необхідно, щоб люди (як самостійно, так і через систему публічного управління) були здатні не лише вміло виправляла власні помилки, а й передбачати їх, знаходити альтернативи шляхи їх розв'язання та налагоджувати стосунки між суспільством і природою. Хоча найважливішою компонентою формування екологічної культури є навчальні заклади [7], однак варто порушувати дані межі та включати всі можливі ресурси та рівні управління. Саме тому виникає потреба пошуку шляхів формування, розвитку та поширення екологічної культури з викорис-

танням наявного потенціалу системи публічного управління.

Вимогою часу сьогодні є необхідність зміни світоглядної парадигми сучасного суспільства, що пояснюється різними показниками: від'ємним приростом населення, кількістю екологічних захворювань, рівнем виснаження природних ресурсів та забрудненням довкілля тощо. Вирішення більшості проблемних питань науковці вбачають у формуванні принципово нового виховання екологічної культури (ґрунтується на екологічному мисленні) як особистості, так і суспільства загалом. Отже, постійним піклуванням про екологічне благополуччя повинна бути пронизана вся система публічного управління на різних її рівнях.

Тривалий час ключовою причиною утворення екологічних проблем, на думку фахівців, вважались недосконалі промислові технології, деякі науковці все ж таки доводять, що шляхом до розв'язання більшості проблем є поширення екологічної культури в суспільстві [8; 9]. Важливими елементами при цьому варто визнати не лише підвищення екологічної грамотності, формування бережливого використання природних ресурсів серед населення, а й активна громадська позиція щодо збереження навколишнього природного середовища. Отже, розвиток екологічної культури – актуальне завдання сьогодення для системи публічного управління в Україні.

Зазначимо і про те, що процес формування екологічної культури в Україні є складним і довготривалим, а результатом його має стати поширення умінь і бажання захищати та покращувати природне середовище. На переконливу думку деяких науковців [10], унікальність феномена екологічної культури полягає в універсаль-

ній єдності можливостей мислити, вміти і могли. Отже, екологічна культура передбачає інтеграцію інтересів усіх суб'єктів публічного управління. При цьому досі не сформовано єдиного погляду щодо структурних компонентів екологічної культури. У межах цієї статті основні компоненти екологічної культури можна представити у вигляді системи [11], що візуалізовано на рис. 1.

Враховуючи зазначене, наголосимо, що знання та уміння формують екологічну свідомість, а переконання та світогляд науковцями часто розглядаються як фундамент екологічної культури. Зовсім іншим аспектом виступає екологічна діяльність, що потребує правової основи, специфічної екологічної просвіти (знання законодавчих основ), сформованої світоглядної бази тощо. Зауважимо, що в сучасних умовах при формуванні екологічної культури варто враховувати можливості публічного управління у забезпеченні ефективності даного процесу. Отже, важливим компонентом екологічної культури можна визнати культуру екологічної участі, що передбачає: створення, розвиток, поширення та захист екологічних цінностей; активну участь у публічному управлінні в екологічній сфері; індивідуальну та колективну відповідальність за прийняті управлінські рішення тощо.

Уже доведеним фактом є те, що «культурна мудрість» використовувалася для захисту місцевого середовища. Культурно унікальний спосіб мислення різних суспільств про світ, усе ж таки об'єднує людей у поведінці та ставленні до природного середовища. Як зазначалося вище, на екологічну прихильність впливають певні культурні елементи: вірування, релігія, табу, оскільки вони є результатом соціальної еволюції. Поширені культурні цінності визнані

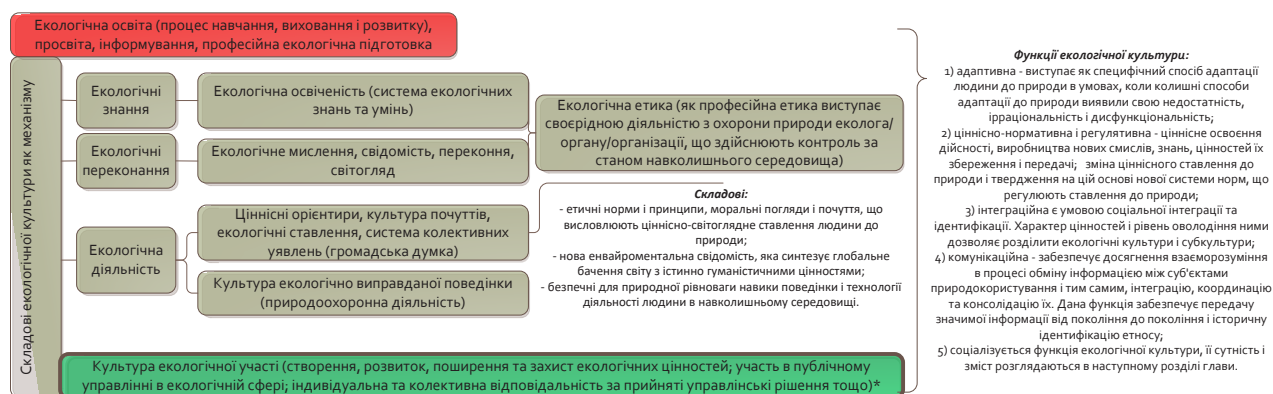

Рис. 1. Основні складові та функції екологічної культури

Джерело: побудовано авторкою на основі * запропоновано авторкою

потужним інструментом у процесі збереження та захисту навколишнього середовища.

Висновки. Екологічна культура може мати: особистісне (індивідуальне) трактування – прийнятий людиною спосіб гармонійної взаємодії з навколишнім природним світом (ціннісний підхід); 2) глобальне трактування – узагальнений досвід людства (екологічна етика). У першому випадку науковці досліджують рівень сформованості екологічної культури особистості (як параметр оцінки) в плані екологічного виховання, яке включає певні блоки: цільовий (мета, завдання, принципи, закони тощо), змістовий (знання, уміння, навички, досвід тощо), технологічний (методи, прийоми, засоби тощо), результативний (моніторинг, аналіз тощо). До другого варіанта відносять культурно-екологічний досвід. Отже, екологічна культура як елемент світогляду людини, за структурою є складним утворенням, усі компоненти якого можуть бути відображені в сучасному процесі публічного управління. Водночас екологічна сфера як об'єкт публічного управління прямо залежить від ефективності такого управління.

Низький рівень екологічної грамотності притаманний як людству загалом, так і окремим групам людей (окремим територіям). Зазначене стосується не простого накопичення знань стосовно екологічної сфери, а й обов'язкового осмислення таких знань, удосконалення світогляду на їх основі, формування нових підходів до політичних, соціальних та інших питань щодо збереження природи.

Список використаної літератури:

1. Конта Р. М. Екологічна культура // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18680 (дата перегляду: 15.03.2020)
2. Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : методичний посібник / Н. А. Пустовіт, О. О. Колонькова, О. Л. Пруцакова, Ю. В. Солобай, Г. П. Тарасюк, Є. В. Копилець. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 156 с.
3. Дерябо С. Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 480 с.
4. Тагліна Ю. С. Екологічна освіта на Україні: обмеженість картезіанського підходу. Матеріали Міжнародної конференції «Філософія природи и практическая философия». Київ, 2004. С. 124-125
5. Козина Е. Ф., Степанян Е. Н. Методика преподавания естествознания. М.: Академия, 2004. 496 с.
6. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання. Київ: Ірпінь: ВПКФ «Перун», 2000. 400 с.
7. Дерев'янюк В.О. Екологічне виховання учнів. *Початкова школа*. 1989. №11. С. 27-30.
8. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. Міжнар. фонд «Відродження». Київ: Заповіт, 1996. 352 с.
9. Хилько М. І. Екологічна культура – нова парадигма культури. *Держава і право. Сер. Політичні науки*. 2017/2. № 3(77). С. 169-181
10. Сергеева В., Семенюк О. Від екологічної освіти до екологічної свідомості . *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк. 2003. Вип. 3. С. 80-86.
11. Ковальчук Г.В., Ковальчук Г.С. Екологічне виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 1987. №12. С. 50-55.

Kononenko I. A. Public-Management aspects of formation of Ecological Culture

The article analyses the essence of ecological culture. The necessity of developing new mechanisms for its formation at the local level of Public Management is noted. Attention focused on the importance of developing strategically directed measures for the development and dissemination of ecological culture. It is noted that the environmental component of cultural development in most cases is limited to increasing awareness in educational institutions. The following are outlined: general characteristics of ecological culture for different generations; specific characteristics of a person who has mastered ecological culture. It is established that the widespread use of research on ecological culture in Pedagogical Sciences explains the formation of such a culture at an early age of a person, at the beginning of contact with the natural environment. It is indicated that people should (both independently and through the public administration system,) not only skillfully correct their own mistakes, but also anticipate them, find alternatives to solving them, and establish relations between society and nature. The importance of involving all possible resources and levels of Management in the process of forming and spreading an ecological culture is emphasized. The requirement of today is recognized as the need to change the ideological paradigm of modern society, which is explained by certain indicators (negative population growth, the number of Environmental Diseases, the level of depletion of Natural Resources and environmental pollution, etc.). An active public position

regarding the preservation of the natural environment is recognized as an important element. The main components of ecological culture are revealed and it is proposed to include a culture of ecological participation in their composition, which provides for creation, development, dissemination, and protection of environmental values; active participation in public management in the environmental sphere; individual and collective responsibility for management decisions made, etc.

Key words: *public management, ecology, environmental activities, environmental participation, components, functions.*